

Geluksbrengers op het dak

Wij, moderne mensen van de 21ste eeuw, kunnen best wel zonder het bijgeloof van onze voorouders. De sukkels wisten immers niet beter. Maar, van naderbij bekeken, blijken vele van hun oude gebruiken onder één of andere vorm voort te leven in het dagelijkse leven. Vele van onze handelingen, gebruiken en de objecten rondom ons gaan terug op oeroude tradities.

We staan in deze bijdrage even stil bij geluksbrengers op het dak. Of hoe het geluk aangetrokken kan worden, of het onheil geweerd, door iets op het dak te plaatsen ⁽¹⁾.

Germaanse goden

Bij de Germanen was het gebruikelijk om het huis onder de bescherming van de goddelijke machten te plaatsen. Vooral de dondergod **Thor/Donar** was een gevreesde, maar dan ook populaire machtige god. Om de gevolgen van deze met zijn hamer rondzwaaiende krijger af te wenden, of juist zijn kracht over het huis te trekken, plaatsten onze voorouders een stuk **silex** of steen op de dakpunt.

De prehistorische mens dichtte de **vuursteen** trouwens al bijzondere krachten toe. In Zweden was de traditie om een Thorsteen op het huis te zetten in de eerste helft van de 20ste eeuw nog in zwang. Vele van deze zogenaamde dakhamers waren stokoud. In

(1) We laten buiten beschouwing: de meibomen en planten. Zo werd sedum op de dakpannen de eigenschap toegemeten de bliksem af te weren, net als donderkruid en sint-janskruid.

Luxemburg en het Luikse Land brachten boeren toen nog steeds stukjes steen in de stal aan.

Het plaatsen van silex verdween bij ons naar de achtergrond, maar andere objecten verschenen ten tonele. Wat werd zoal op het dak gezet als geluksbrengers? We onderscheiden de hoefijzers, zwanen, hanen, kruisen en ooievaars ⁽²⁾.

Het **hoefijzer** verwees op zijn beurt ook naar een Germaanse godheid: **Wodan** die het land doorkruiste op zijn razendsnelle paard Sleipnir. Paarden waren en zijn voor de mens steeds bijzondere dieren. Het hoefijzer cumuleert zowel die sacrale aard

van dit dier als de macht van de wijze god Wodan, die de mensheid nu en dan te hulp schoot. Het hoefijzer brengt geluk, maar moet normaal boven deur met de opening naar boven hangen om het geluk te vangen.

Het hoefijzer op het dak zorgt voor afweer van ongeluk. In vele oudere huizen waar nog trekijzers werden gebruikt, kregen die in de puntgevels de vorm van een hoefijzer, of

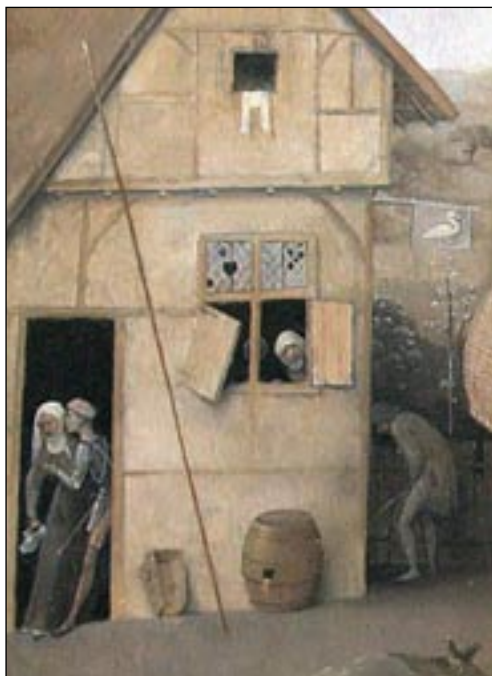
althans namen zij een halfronde vorm aan. Dan komt hun opening toch naar beneden te staan? Wie wist nog dat oorspronkelijk de

(2) SCHWEISTHAL, M., *Histoire de la maison rurale en Belgique et dans les contrées voisines*, in *Annales de la société d'archéologie de Bruxelles*, deel 20, Brussel, 1906, p. 87-195.

opening naar boven moest? En bij schepen werd het hoefijzer op de mast juist met de opening naar beneden geplaatst. Om maar te zeggen dat het belangrijkste element de hoefijzersymboliek zelf is, en niet de manier waarop het hangt. In Duitsland zijn er gebieden waar echte paardsculpturen de dakpunt bekronen. En stond er op grootmoeders klok geen steigerend paard? Geluk enerzijds, en tijd en levensloop anderzijds, waarvoor het paard ook symbool staat.

Zwaan en haan

Een ander dier dat opduikt is de **zwaan**. Een zwaan stond voor eenzaamheid en een gelukkige dood. En genot, want een rode vlag met een witte zwaan aan een huis wees op een bordeel, zoals te zien is op een schilderij van **Jeroen Bosch**. Eenzaamheid drijft de man naar de meisjes van lichte zeden... en de zwaan werd tevens symbool van genot. Wij weten echter niet van een Buggenhouts huis waarop een zwaan prijkte.

De **windhaan** was teken van waakzaamheid en vreugde; tevens van de overwinning van het licht op de duisternis. Als de haan kraait, breekt het licht immers aan. Als Romeins symbool van het licht is de stap naar een christelijke interpretatie vlug gezet.

Christus wordt gezien als het licht; de haan is dus symbool van dat goddelijke licht dat in de vorm van Christus in de wereld komt en de duisternis verdrijft. De haan op de kerktoren is dus niet uit de lucht gegrepen.

Grote pachthoven kregen bovenop het torentje waarin het hoevekllokje hing, een windhaan. Het gemeentehuis pronkte op zijn torentje met een haan. Kasteel de Behault droeg een mooi spitsornament op de centrale toren met erbovenop een haan, doch dit is eerder moeilijk te zien ⁽³⁾. Ook het kasteeltje van de Bouw lijkt een windhaantje te bezitten ⁽⁴⁾. Zo ook het Opdorps kasteel na de restauratie en het kasteeltje van de Brusselmansstraat ⁽⁵⁾.

Kruis wordt lelie

Het verchristelijken van de symboliek van de haan duidt goed aan in welke richting de vroegste missionarissen werkten. Zij bogen de heidense gebruiken om en gaven er een christelijke betekenis aan. Zo werden heilig bomen verwerkt in kapellen of beelden, doopten ze in heilige bronnen en dies meer. De dakversieringen in de vorm van de hamer van Thor, werden kruisen. Voortaan was het de christelijke God die als huisbeschermer optrad. Kerken en molens werden met dat kruis getooid. Op oude prenten ontwaart de kijker 'iets' op de kap van de Patatten- en Weiveldmolen, langs de draaikant of de tegengestelde kant van de wieden ⁽⁶⁾. Het lijkt voor de eerste een kruis te zijn.

De Buggenhoutse voorbeelden konden we putten uit het jaarboek 1991 van heemkring Ter Palen, *Kijk op ons dorp van toen...*

(3) Kijk op ons dorp van toen, p. 16

(4) Kijk op ons dorp van toen, p. 61

(5) Kijk op ons dorp van toen, p. 194

(6) Kijk op ons dorp van toen, p. 9

De kruisen op zich vervormden doorheen de tijden tot het dakornament in de vorm van een **Franse lelie** of fleur de lys.

In het werk van de befaamde heemkundige Jozef Weyns over het huisraad van onze voorouders ⁽⁷⁾, vinden we dezelfde figuren als hij het heeft over de “haal” . Simpel gezegd: de haal is het ijzerwerk in de open haard waaraan de ketel hangt. Deze halen werden bekroond met dezelfde kruisen, fleurs de lys en aanverwante modellen. Eén van de voorbeelden die hij toont, draagt een kruis bovenop een haan. Hij schetst zeer goed de betekenis ervan.

Alle openingen van het huis werden versterkt tegen het kwade, door een kruis boven de deur en dergelijke meer. Toch bleef de grote schoorsteen altijd nog een gevaarlijke verbindingsweg met de duistere machten en wezens van de magische buitenwereld. (...) Het is, gezien in het licht van dit alles, niet gewaagd te veronderstellen dat bepaalde haalbekroningen een afzwerende macht hebben, een soort afweertekens zijn geweest. Ik denk hier vooral aan het kruis, de vlamvormige en andere spitse uitsteeksels; zeker ook aan de haan, als zinnebeeld van vuur en vruchtbaarheid, en bij wiens eerste morgenkraai heksen en demonen hun macht verliezen ⁽⁸⁾.

Ondanks zijn voorzichtig voorbehoud zijn wij geneigd dit volmondig te beamen en door te trekken naar de vormen van de dakornamenten. Wat beter dan een duidelijk teken op het dak te plaatsen dat demonen, duivels en ongeluk in dit huis niet welkom zijn! Op de prent van het kasteel van Buggenhout zien we ornamenten aan de uiteinden van de grote daken; in de vorm van een vlaggenmast op een bol aan de linkerzijde, een kruis op het kleine torentje in het midden en een bol met kruis of lelie aan de rechterzijde ⁽⁹⁾ . Of zijn het alle gestileerde fleur de lys-vormen?

(7) WEYNS, J., *Volkshuisraad in Vlaanderen*, deel 1, Beerzel, 1974, p. 134.

(8) Ibidem, p. 123.

(9) Kijk op ons dorp van toen, p. 7

Café La Gare, de latere Ooievaar, had op het dak een reeks Franse lelies ⁽¹⁰⁾. Zijn ze er geplaatst om het kwade te beheersen? Neen, de oorsprong van deze attributen, overigens technisch gezien totaal overbodig, lag te ver in het verleden. Maar als bouwkundig detail kunnen we hun bestaan vanuit het bijgeloof van eertijds verklaren.

Vele vormen

Doordat de eigenlijke betekenis beetje bij beetje verloren ging, doken andere vormen op. Die stonden veel verder van het oorspronkelijke kruis. Naargelang de beurs van de bouwheer dook er een wijd assortiment op gaande van een rijk uitgerust ornament met bol, windwijzer en andere tierlantijntjes tot een simpele ijzeren staaf.

De gemeenteschool had boven de ingang van zowel school als schoolhuis een pin- en bol-ornament ⁽¹¹⁾. Verschillende villa's

(10) Kijk op ons dorp van toen, p. 35

(11) Kijk op ons dorp van toen, p. 51

droegen een groot koperen ornament op de mooiste plaats in de pronkgevel, zoals villa Bessems en villa Lambrechts ⁽¹²⁾. Bescheidener was de ornamentuur van de villa De Vos-Bosteels in de Bovendonkstraat. De nieuwe pastorie van Opstal kreeg twee ornamenten, één op elke hoek van het dak, en nog eens twee, één op elke dakkapel ⁽¹³⁾. Café Den Yzer, het huidige Chinees restaurant, kreeg een centrale bol ⁽¹⁴⁾.

*Huis Lambrechts, Maricolenweg,
nu warenhuis*

In Opdorp zien we het kasteel, klooster en het gemeentehuis een ornament dragen, naast het eerder genoemde kasteel en huis Walgraef in de Brusselmansstraat.

Bij sommige is de uitbouw beperkt tot een ijzeren staketseltje op het dak, één centrale pin en drie of vier zijarmen, een soort mini-antenne, 50 jaar voordat er televisie was. Zo zien we er een op de villa De Beul ⁽¹⁵⁾. Het ijzeren gefriemel, als een flauw excuus voor een bliksemafleider, vindt zijn eigenlijke oorsprong in het bijgeloof van de vroegmiddeleeuwse Germanen.

Lees het vervolg in ons tijdschrift 35.2

Kijk op ons dorp van toen, (12) p. 96 - (13) p. 27 - (14) p. 95 - (15) p. 11
